

hagyják el a keresztnevet” (MNy. 26: 319). Tanácsának azonban nem lett fogantatja. A hibáztatott „fonák” forma egyre jobban meggyökeresedett a gyakorlatban, és szabályozatlanul is szabályosnak minősült mindaddig, míg az AkH. 1954. a *Kossuth Lajos-i* alak előírásával nem rendezte az addig figyelmen kívül maradt írásproblémát.

6. Az *-i* képző „összerántó erejé”-nek a korábbi szabályzatoktól is támogatott helyesírási babonájával az AkH. 1954. vette föl a harcot. Legújabb szabálykönyvünk tíz pontban foglalkozik a több elemű tulajdonnevek melléknévi származékának írásmódjával. Idevágó előírásai egységes elvi álláspontot tükröznek, azt, hogy a származékból egyértelműen rekonstruálhatónak kell lennie az alapformának. Ezért az utóbbinak kapcsolásmódját — egybeírását, kötőjeles írását, különírását — a képzett alakban is változatlanul meg kell őrizni: *hódmezővásárhelyi*; *kelet-indiai*, *fekete-tengeri*, *Csepel-szigeti*; *Győr-Sopron megyei*, *Hársfa utcai*, *Fertő tavi*, *Mikszáth Kálmán-i* stb.

E szabályok nyomán az írásgyakorlatban elenyésző mértékűre csökkent az említett kapcsolatok indokolatlan — nemegyszer az írás funkcióját veszélyeztető — egybeírása. A babona azonban — tudjuk más területekről is — makacs valami, nem irtható ki máról holnapra. Az *-i* képző „összerántó ereje” publicisztikai és irodalomtudományi jellegű írásokban — bár egyre ritkábban — még húsz évvel az AkH. 1954. kiadása után is jelentkezik a *józsefattilai*, *mórczsigmondi* alakokban.

Szemere Gyula

Az orosz helyesírás megoldatlan kérdései

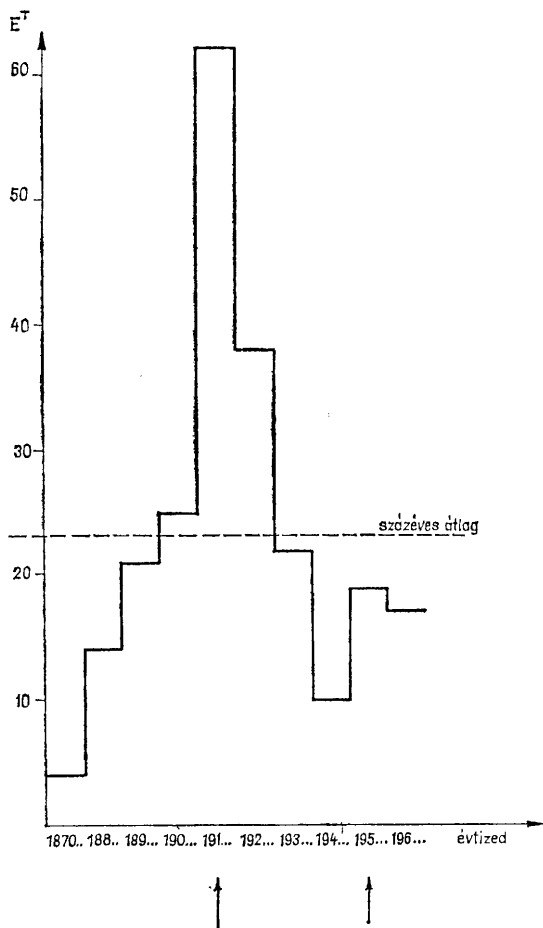
A fenti címmel jelent meg 1974 tavaszán egy tizenhét íves, huszoneötezer példányszámos könyv Moszkvában, kiváló orosz nyelvészek szerkesztő keze alól (Нерешенные вопросы русского правописания. Издательство „Наука”. Москва, 1974. Редакционная коллегия: Р. И. Аванесов, Л. П. Калакуцкая, А. А. Реформатский). Az orosz helyesírás szabályozásának fontosabb eseményeiről eddig is számot adtunk folyóiratunk hasábjain — az 1956-ban először megjelent helyesírási szabályzatról (Nyr. 82: 149—61), az elvetélt 1962-i reformkísérletről (Nyr. 89: 275—7). Így talán most sem lesz haszontalan rövid pillantást vetni az orosz helyesírás megoldásra váró kérdéseire e cikkgyűjtemény kapcsán. Annál is inkább, mert a helyesírást szabályozó munka nálunk sem szünetel; az élet minduntalan felvet olyan kérdéseket, amelyeket meg kell válaszolnunk — s ezek a kérdések gyakran nemzetközi jellegűek, ha a rájuk adott válasz persze helyesírásonként többé vagy kevésbé eltérő lehet is. Mint szovjet kollégáinkat, így bennünket is sokszor a nyomdász kollégák szorítanak válaszadásra, pontosabb szabályozásra. Nálunk nemrég nyomdában dolgozó kartársaink jelentettek meg egy igen hasznos és szép kötetet — ha nem a magyar helyesírás „megoldatlan” kérdéseiről is, hanem éppen azokról, amelyek újakként merültek fel, és amelyeket ezért a Pais Dezső elnökségével működő Helyesírási Bizottság napirendre kellett hogy tűzzön, azokban állást kellett hogy foglaljon (Helyesírási és tipográfiai tanácsadó. Szerkesztette Timkó György. Főmunkatársak: dr. Farle János, Rátz Miklós. Budapest, 1971. 316 l.).

A hét szekcióban, húszegynéhány szerző tollából származó húsz cikkgyűjteményről lehetne természetesen szabályos bírálatot-ismertetést írni.

Így pozitívként ki lehetne emelni azt a körülményt, hogy a szerkesztők és a kiadó nem félték egy ilyen, több vitás kérdést tartalmazó kiadványt a nagyközönség elé vinni; hogy a szerzők igen széles érdeklődést mutatnak, egészen váratlanul friss témákat és szempontokat is bevetnek ezen az igencsak hagyományosnak ígérkező területen. Másrészt némi csodálkozásunknak adhatnánk kifejezést kivált egyes formai-technikai kérdések vonatkozásában — így például amiatt, hogy nem csupán az egyes mai orosz értelmező szótáraknak, de még magának a helyesírási szabályzatnak sincs egységes rövidítése, s így a szerzők a kötetben belül is más-más alakban hivatkoznak rájuk. (Nálunk ÉrtSz., HSzab. a megfelelő kiadványok elfogadott neve; „АкН.” az akadémiai helyesírásé mint intézményé vagy fogalomé. Persze „könnyű nekünk”, hiszen az ÉrtSz.-on meg az Értelmező kéziszótáron kívül alig is van valaminek ebben a műfajban — ugyanakkor orosz nyelvterületen válogatni lehet az egykötetes, négykötetes, tizenhétkötetes stb. értelmező szótárak nagy gazdagságából.) Némi, ehhez hasonló tartalmi összeszerkesztetlenséget-ellentmondásosságot is fel lehet fedezni az egyes cikkek között. Ám a vázolt célnak megfelelően fussunk át inkább a kötet tartalmán, kiszemelgetve abból a számunkra is érdekes, hasznos gondolatokat.

1. „Egyetlen helyesírási kérdés sem vet fel olyan nehézségeket, mint az egybeírás-különírásé” — ez az idézet nem valamely mai magyar helyesírási tanulmányból származik, hanem az ismertetendő kötet első cikke indul ezzel a mondattal. (Összehasonlításképpen: a mi akadémiaink Helyesírási Bizottságának 1959—1961. évi határozatai 13 nyomtatott lapon értek el — abból 10 az egybeírás-különírás kérdéseivel foglalkozik, vö. Timkó i. m. 54—63, 65—6.) A mai orosz helyzet egyszerűbb is, meg bonyolultabb is, mint a magyar: nincs nagyköjtőjelük, nincs annyi összetett szavuk, a melléknévi kvázi előtag ragozódik, s így mutatja, hogy „nem akar” egybeíródni — ugyanakkor azonban érzésem szerint viszonylag több helyen engedik meg a kötőjeles írásmódot, s ez csak bonyolítja a helyzetet. Világos ugyanis, hogy „... két egymás mellett álló szó leírásának a különírás a természetes formája, s az egybeírás csak eltérés ettől”, és hogy a kötőjeles írás „az egybeírással egyértékű” (Deme László—Fábián Pál—Bencédy József: A magyar helyesírás rendszere 25 — az idézett részek az eredetiben dőlten); a kötőjeles írásmód szaporításával tehát az eltérések, a kivételek számát növeljük. Így például a mai orosz szabályzat szerint kötőjellel írjuk a mellékvilágtájak (*északkelet* stb.) nevét, az olyan népneveket mint финно-угорский (bár ez utóbbiaknál már nem teljesen egységes a gyakorlat) stb. Az e részben található öt cikk részint egységesítésre, részint az újonnan megjelent alakulatok (így a *mini-*, *maxi-*, *mid-* előtagúak) kérdésére tesz javaslatokat.

2. A következő rész három cikke a t u l a j d o n n e v e k helyesírásának néhány kérdésével foglalkozik. Vannak itt magán az orosz rendszeren belüli problémák, köztük ismét megjelenik az egybeírás-különírás kérdése; de szinte elképzelhetetlen nehézségeket okoznak a külföldi (személy-, hely- stb.) nevek, melyeket részint kiejtés szerint, részint az eredeti betűállománya szerint kell ma átírni. Az egyik cikk visszatér egy 1970-es, magyar szerző (Hadas Ferenc) szovjetunióbeli cikke kapcsán kialakult vitára, s ebből például kiderül, hogy a magyar — persze ugyanígy a német, francia stb. — e-t nem kell okvetlenül „fordított e betűvel” (э) átírni, mert idegen szót látván-

sejtvén a szövegben az orosz olvasó azonnal nem lágyít az *e* jel előtt (tehát a *Dénes*-t nem mondja *Gyenyés*-nek); hogy a finn, a magyar stb. kettőzött mássalhangzó jeleket célszerű az oroszban is kettőzve írni, kivált a személynevekben; stb. A kötet főszerkesztőjének (L. P. Kalakuckaja) tollából származó viszonylag terjedelmes (26 lap — a cikkek többsége nem haladja meg a 12–13 lapot) cikk az orosz családnevek (vezetécknevek) írásával foglalkozik. Érdekes idézni végkövetkeztetéseiből: „1. A vezetéckneveknek az írása terén, legalábbis az indoeurópai nyelvekben, közös törvényszerűségek mutatkoznak, ezt pedig nem lehet elmondani e nyelvek helyesírási rendszeréről általában. 2. A vezetécknevek írásmódja a hagyomány elvére épül. 3. A vezetécknevek írásképe a betűrendszer (графика) változásának alá van vetve [tehát szabályban rögzíti azt az egységesen kialakult gyakorlatot, amely szerint az 1917–18-i reform során eltörölt betűket nem alkalmazzák a vezetécknevekben sem: itt meg kell jegyezni, hogy valami hasonló elv érvényesül például a japán utónevek írásában, amelyekben nem szabad bizonyos régi hieroglifákat alkalmazni]. 4. A vezetécknevek írásképe a helyesírás (орфография) változásainak nincs

alávetve [vö. *Rákóczi, Eötvös* stb. nálunk — persze nem tudom, miért írjuk számos *Cinegé*-nket így, jóllehet korábban nyilván mindegyikük neve ilyen alakú volt: *Czinege*]. Stb.” (i. m. 92). Ugyanebből a cikkből megtudjuk például, hogy a nem kívánatos hangzás esetében igen sokszor valamely tájnyelvi ejtésnek megfelelően íródik hagyományosan az orosz vezetéknev — így a *coбaka* 'kutya' tőből képzett családnevek többsége „helyesírási hibával” íródik szabályosan: *Сабакеев, Сабакин, Сабашников* (71).

3. Az e d d i g n e m k o d i f i k á l t jelenségekkel foglalkozik a következő rész. Olvashatunk itt az emfatikusan megnyújtott hangok jelöléséről, amikor az író élő beszédet közöl (*i-i-gen, jó-ó-ó, nagy-gy-gyon* [? — ez a kérdés nálunk sincs teljesen rendezve]); a tájnyelvi és a vulgáris-zsargon szavak írásáról. Külön cikk szól a modern táncok elnevezésének az írásáról (*rock and roll, twist* stb.). Igen érdekes az a megfigyelés, hogy ha valamely tánchoz „negatívan viszonyultak”, magának az elnevezésnek felgyorsul a honosodási folyamata: gyorsabban nőnek körül az e tőből képzett új elemek (157).

Külön részt képez a kötet egyik legérdekesebb cikke V. P. Grigorjev tollából. Itt a szerző A. Voznyeszenszkij eddigi életművén végighaladva azt elemzi, hogy e jeles szovjet költő hogyan használja fel a költői helyesírás nyújtotta szabályokat költői kifejezési eszközként. „Voznyeszenszkij azok közé a költők közé tartozik, akik m i n d e n szemiotikai szinten keresik az expresszív eszközöket” (171). Első két kötetében még — egy korábbi vershelyesírás hagyományainak megfelelően — a verssorokat kivétel nélkül kis kezdőbetűvel nyitja. Később — Majakovszkijhoz hasonlóan — olykor lépcsőzetesen megtöri sorait és ezen belül különféle esetekben, sajátos rendszer szerint él a nagybetűkkel sor elején vagy akár sor közben is, egy-egy szót kiemelendő. Hasonló módon felhasználja a költő a központosítást is az olvasó vizuális sokkolására. Megjegyzem, mintha mostanában nálunk is újból erőre kapna bizonyos fajta lettrizmus (vagy konkrét költészet) (vö. Nagy László, Tandori — Voznyeszenszkij persze távol van a vizualitás ilyen mértékű felhasználásától). Ennek csak örülni lehet: a mi auditív központú költészetünk mellett hatalmas vizuális központú költészetek vannak (kínai, japán). Miért ne lehetne nálunk szintén alkalmazni a vizualitást is? És akkor nyilván szükség lesz nem csupán költői hangtanra, hanem költői helyesírásra.

4. Két írás foglalkozik a k ö z p o n t o z á s kérdéseivel. Emeljük ki közülük B. Sz. Svarekopf cikkét a fakultatív idézőjel-használatról (vö. ennek analogonjával a mi szabályzatunk 389. §-ában: *Megkaptam „kedves” soraidat*). A szerző szép rendszert dolgoz ki e bonyolult, logikai-metanyelvi stb. funkciót betöltő idézőjelek számára; utal ezeknek az idézőjeleknek a kiejthetőségére (pl. rádióbemondók esetében).

5. Végül négy cikk foglalkozik a helyesírási szótárak összeállításának az elveivel, egy pedig egy Sahmatov-levelet közöl a század első évtizedéből, a reform előkészítésének időszakából.

Most pedig arra kérem az olvasót, hogy mielőtt tovább olvasna, tekintse meg a mellékelt ábrát. Vajon mi az az E^T orosz társadalmi esemény, melynek számosságát ábrázoljuk ott száz évre visszamenőleg, évtizedenkénti bontásban? Valami, ami az 1870-es évektől kezdődően egyre sűrűbben fordul elő, maximumot ér el az 1910–1919-ig terjedő évtizedben (62), majd fokozatosan csökken, némi emelkedést mutatva még az 1950–1959-es szakaszban (19)?

Nem szükséges az elmúlt évszázad mély történeti ismerete ahhoz, hogy megmondjuk: ez lehet a sztrájkok (a forradalom után ennek megfelelően: központi szervezetekhez benyújtott tiltakozások-javaslatok) száma vagy más efféle akció. A valóságban az E^T nem más, mint az adott évtizedben megjelent különféle orosz helyesírási szótárak száma, s nem tettünk mást, mint az egyik e részbe tartozó cikk bibliográfiáját rendeztük-számláltuk (251–8). Tehát például 1910–1919 között $E^T = 62$, vagyis 62 különféle orosz helyesírási szótár jelent meg, egy-egy E^T -nek egy-egy bibliográfiai tételt (új szótárt, régebbi szótár új kiadását/levonatát) tekintve. Az adatok szépen mutatják, mennyire együtt halad a társadalom mozgásával a helyesírásé; mennyire csak egy nagy társadalmi forradalommal együtt lehet egy kis helyesírási reformot is végrehajtani.

Papp Ferenc

A nagy számok nevének rövidítése

1. A kereskedelmi és pénzügyi szakemberek (a Magyar Nemzeti Bank, a Magyar Kereskedelmi Bank, a SZÖVOSZ stb. dolgozói) az utóbbi években több alkalommal fordultak a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatához a gyakran használt nagy számok rövidítési módjára vonatkozó kérdésekkel.

Helyesírási kézikönyveink — az érvényben levő hivatalos akadémiai helyesírási szabályzat (A magyar helyesírás szabályai, 10. kiadás), a Helyesírási tanácsadó szótár, a Helyesírási és tipográfiai tanácsadó — nem tartalmaznak ilyen jellegű rövidítéseket. Ezért a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatának munkatársai azzal a kéréssel fordultak az MTA Helyesírási Bizottságához, hogy az egységes gyakorlat kialakítása érdekében mondjon véleményt a jelzett ügyben.

A Helyesírási Bizottság tájékoztató jelleggel 1975. március 21-i, érdemben pedig 1975. június 23-i ülésén tárgyalta meg a nagy számok rövidítésének témakörét a jelen közlemény szerzőjének (itt rövidítve közölt) előterjesztése alapján.

2. A szakmai gyakorlatban erős ingadozás tapasztalható a nagy számok rövidítésének írásában. Az ezer, a millió és a milliárd rövidítéseként egyaránt használatos az $E - e - M$; az $m - M$; az $md - Md - Mrd$ változat. Ez az ingadozás sokszor félreértést, zavart okozhat, mert ha egy meghatározott vállalaton, intézményen belül következetesen alkalmazzák is a rövidítéseknek valamelyik változatát, lehetséges, hogy egy másik intézmény gyakorlatában ugyanaz a rövidítés kisebb vagy nagyobb értéket jelöl.

Mint hogy a szakemberek már régebben is többször fordultak a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatához felvilágosításért a nagy számok rövidítésének ügyében, Ferenczy Géza 1963-ban kidolgozott egy rövidítés-javaslatot, s ezt a Nyelvőr közölte is (87: 265). Elgondolása tömören a következő volt: Az ezres jele legyen nagy M , pl. 456/ M Ft; millió: $Mó$; milliárd: Mrd v. esetleg Md (az előbbi talán egyértelműbb); billió: Bi ; trillió: Tr ; kvadrillió: Kva ; kvintillió: Kvi ; szextillió: $Szex$; szeptillió: $Szep$; oktillió: Okt ; stb.

1973-ban a Tánicsics Könyvkiadó megjelentette Kulcsár Ödön Rövidítések könyve c. munkáját. Ez a kiadvány is közöl néhány témánkhoz tartozó